Принято
на заседании педагогического совета
Протокол № 1 от 27.08.2024 года

Утверждено и введено в действие
Приказ № 126
от 29.08.2024 года

ДОКУМЕНТ ПОДПИСАН
ЭЛЕКТРОННОЙ ПОДПИСЬЮ

СВЕДЕНИЯ О СЕРТИФИКАТЕ ЭП

Сертификат: 1DB08F0030B04F874099AFE00D05D0DE
Владелец: Шумайлова Елена Олеговна
Действителен с 29.06.2023 до 29.09.2024

“Татар халык авыз иҗаты” темасына

5 -6 нчы сыйныфлар өчен рухи-әхлакый юнәлеш буенча дәрестән тыш эшчәнлеккә эш программасы

2024-2025 нче уку елы

Татар халык авыз иҗаты

Аңлатма язуы.

Татар халкының мең елларга сузылган тормышында тупланган тәҗрибәсе, гадәтләре, кешене шәхес итүче сыйфатлары, бай тарихы, тәрбия зиннәтләре бар. Шуларга мөрәҗәгать итү тәрбия эшенең нәтиҗәлелеген көчәйтә. Нәрсә соң ул тәрбия? дигән сорауга иң гади һәм аңлаешлы җавап мондый булыр иде кебек: тәрбия- ул яшь, психологик, физик үзенчәлекләрне исәпкә алып, халыкның тәрбия традицияләренә нигезләнеп, балаларны һәрьяклы үсеш алган шәхес итеп формалаштыру.

"Хәтердән башка йолалар, тәрбиядән башка рухи хәзинә, рухи хәзинәдән башка шәхес, ә шәхестән башка халык - тарихсыз"- дип әйтелә халыкта.

Бала күңелен ап- ак кәгазь белән чагыштыралар. Шул кәгазьгә ничек итеп матурлык, шәфкатьлелек бөртекләрен чәчәргә соң? Әлбәттә, әдәбият- сәнгать аша. Әдәбият , сәнгать белән кызыксынган , китапларны чын күңеленнән яратып укыган баланың белеме дә тирәнрәк, күңеле дә баерак була..Аның күркәм эшләр башкарырга омтылышы да көчәя. Балачак чоры үзе бер кабатланмас дөнья.Үзенчә матур һәм серле дөньяда тормышыбыз дәвамчылары – яңа шәхесләр тәрбияләнә. Татар халкының гасырлардан килгән зирәк акылы, моңлы күңеле, җор теле тудырган иҗат хәзинәсе – матур гореф-гадәтләре, йолалары укучыларда татар халкының үткәненә, мәдәниятенә кызыксыну уяту бик мөһим.

Кызганычка каршы, рәхимсез, талау, кеше үтерү, алдашу гадәти күренешкә әйләнеп китте. Мондый заманда үткәнгә борылып карау, халкыбыз туплаган рухи хәзинәне яңадан кайтару бигрәк тә мөһим. Ялкау, әрәмтамак, җиңел генә, эшләмичә көн күрергә гадәтләнгән яшьләр һәркемне дә борчый.

Ә бүген халкыбыз милли традицияләрен торгызу, саклау һәм киләчәк буыннарга тапшыру өчен мөмкинлекләр зур.

Кешелек туплаган рухи байлык, әдәп- әхлак кагыйдәләрен үтемле итеп җиткерү өчен әби- бабайларыбызның, төрле авырлыклар белән яшәүләренә карамастан сынмавы, сабыр , инсафлы, мәрхәмәтле булып калуын җиткерү кирәк. Бу максаттан татар халык авыз иҗаты үрнәкләре - шәхесне иҗтимагый тормыш таләпләренә күнектерү чарасы. Алар һәр кешенең йөрәк түрендә саклана, үз туган ягына тарта.

Татар халкының уй, холкы, фикере, барлык йолалары, гореф-гадәтләре, традицияләре үзе бер тәрбия ысулы булуын күрсәтә. Аларны өйрәнү балаларның рухи үсешенә этәргеч була. Баланың гаиләдә, коллективтагы тәрбияви нормалары, кагыйдәләре халык педагогикасына салынган. Һәр халыкның милли мәдәнияте-ул табигать көчләренә баш ию дип әйтергә була. Бүген без укучыларда туган телдә аралашу белән генә чикләнмичә, һәр яктан камил шәхес тәрбияләүнең бер юнәлеше булган милли культурасын үстерүдә халкыбызның милли-мәдәни рухын сеңдерергә тиешбез. Бу баланың үз телен белү һәм шул телдә аралашу, халык авыз иҗатын өйрәнү, татар халкына хас әдәп кагыйдәләрен белү дигән сүз.

Халкыбызның үткәне халык авыз иҗаты үрнәкләрендә, аның археологик казылмаларында, этнографик традицияләрендә күренә. Традиция - ул милләтнең рухи һәм хезмәт тәҗрибәсен буыннан буынга тапшыру төре.

Кече яшьтәге мәктәп укучыларын милли тәрбия һәм мәдәнияте белән таныштыру төрле тәрбия алымнарына нигезләнеп башкарыла. Иң киң таралган ярдәмче чыганагыбыз булып балалар фольклорын әйтергә була. Ул- тән хәрәкәтләрен ритмга,көйгә салучы үзенә бер төр иҗат. Аларның нәфислек тойгыларын, зиһен һәм хыял йөгереклеген, зәвыкларын үстерү һәм шуларның барысы бергә бала шәхесе өчен тәрбияви әһәмияткә ия. Бармак уеннары, санамышлар, алдавыч әкиятләр, уеннар - болар барысы да бала өчен кызык.

Кешеләрнең үз- үзләрен тоту кагыйдәләр җыелмасын тәшкил итүче сөйләм этикеты халыкның мәдәнилек дәрәҗәсен билгели торган иң мөһим өлешләрнең берсе булып тора. Сөйләм әдәбе кагыйдәләре - алар милли традицияләргә һәм гореф- гадәтләргә таяна. Өлкән буын кешеләрендә традицион һәм үзенчәлекле сыйфатлар чагыштырмача чиста һәм ачык булып күренә. Безнең әби - бабайларыбыз, тел һәм әдәбият гыйлемен белмәсәләр дә .бала сөйләмендә чит- ят сүзләр буталып йөргәнне яратмаган, саф татарча сөйләшүне таләп иткән. Милләтнең саклануы аның теленә турыдан - туры бәйләнгән. Тукай да өзгәләнеп "И туган тел, и матур тел, әткәм- әнкәмнең теле, дөньяда күп нәрсә белдем, син туган тел аркылы" дип, юкка гына әйтмәгәндер. Шулай ук татарларның сөйләменә ислам диненең тәэсире дә бар. Ә яшьләр сөйләмендә исә рус теле тәэсире сизелә. Хәзергесе мохитта балаларыбыз төрле тәрбия ала. Баланың ата- анасына булган карашы үзгәрүен һәркем күреп тора.

Әдәби уку дәресләрендә укучылар әдәплелек кагыйдәләре белән бик күп очрашалар. Сөйләм, киенү, өстәл янында, кунак , туганннарга карата әдәплек кагыйдәләрен тыңлап кына калмыйлар,ә бәлки үзләре дә бер- берсенең кимчелекле якларын күрсәтеп, шул кимчелекләрне төзәтү өстендә эшләргә тырышалар.

Халык авыз иҗатын кулланып уздырылган дәресләр, чаралар баланың актив үсешенә өстәмә чыганак итеп кулланыла. Һәр укытучы үзенең педагогик эшчәнлегендә аларны куллануның күпләгән юлын һәм ысулларын таба ала.

Эш программасына татар халкының гореф - гадәтләрен , бәйрәмнәр, йола уеннарын , халык авыз иҗаты үрнәкләрен чагылдырган материаллар кертелде. "Сабантуй", " Нардуган","Сөмбелә", "Нәүрүз" бәйрәмнәрен керттем. Җырлы- биюле уеннар, табышмак, мәкальләр өйрәнүне максат итеп куйдым. Халык йолалары, традицияләре, фольклор аркылы бала шәхесендә олыларга карата хөрмәт,табигатькә сакчыл караш,үзара хөрмәт, ярдәмләшү тәрбияләнә.Укучылар тәртибендә үзгәрешләр сизелә башлый. Бу инде аларның аңлы рәвештә үзләренең сәламәтлекләренә карата уңай мөнәсәбәт тудыра. Чыннан да, без яшь буынны үзебезнең урынга әзерләргә, өлкәннәргә булган иң күркәм сыйфатларны аларда тәрбияләргә тиешбез.

Укытучы- белем бирүче генә түгел, чын мәгънәсендә тәрбияче дә. Ул яшь кешенең эчке дөньясын,сәләтен, әхлакый сыйфатларын, психологик үзенчәлекләрен күздә тотып эшләргә бурычлы.

Хәзергесе вакытта җәмгыятьтә үзгәрешләр чоры бара. Укытучы алдында шәхеснең акыл эшчәнлеген төрле яклап үстерүне күздә тотып , никадәр яңа алымнар, шартлар, технологияләр барлыкка килде. Шулар арасында милли рухлы хәзинәбез күмелеп калмасын иде. Безнең рухи байлыгыбыз, милли традицияләребез исән. Алар безгә бүгенге һәм киләчәк өчен кирәк. Гореф-гадәтләребез, матур йолаларыбыз бөтенләй онытылса, без үзебезнең татарлыгыбызны саклап кала алырбызмы соң?

Максатлары:

- Укучыларда татар халкына хөрмәт һәм аны ярату, рухи кыйммәт һәм кешелек дөньясының аралашу, белем алу чарасы буларак аңлы караш тәрбияләү;
- Укучыларның сөйләү һәм фикерләү сәләтен үстерү, аларны татар әдәби телен тормышның төрле өлкәләрендә ирекле куллана алырлык шәхесләр итеп тәрбияләү; дөрес сөйләм эшчәнлегенең үзара аралашу чарасы икәнен белдерү;
- Татар теле, аның төзелеше, кулланылышы турында мәгълүмат алу; татар әдәби теленең төп нормаларын һәм стилистик мөмкинлекләрен ачык күзаллау, аларны тиешенчә куллана белү; сүз байлыгын арттыру, сөйләмдә кулланыла торган грамматик чараларны төрлеләндерү;
- Телне өйрәнгәндә үзләштергән белем һәм күнекмәләрне сөйләмдә дөрес куллана белү.
- халкыбызның бай рухи дөньясы белән танышуны дәвам итү;
- татар халкы белән горурлану хисләре тәрбияләү өстендә эшләүне дәвам итү.
- татар халкының йола, гореф-гадәте һәм бәйрәмнәренең Татарстан халыклары тормышындагы ролен ачу .

Укытуның эчтәлеге һәм методикасы түбәндәге **бурычларны** хәл итүгә юнәлтелә:

- укучыларның сүзлек хәзинәсен баету, аралаша белү күнекмәләрен камилләштерү, үзара дустанә хезмәттәшлек булдыру;
- танып-белү эшчәнлеген, иҗади фикерлү сәләтен камилләштерү;
- төркем эчендә эшли, фикерләрне тыңлый белү;
- укучыларны эзләнү-тикшеренү эшчәнлегенә тарту, нәтиҗә ясарга юнәлеш бирү.

Предметны укыту программасына нигезләнеп үзләштерү нәтиҗәләре

<u>Шәхескә юнәлтелгән УУГ (универсаль уку гамәлләре)</u>

*үз эшчәнлегенең нәтиҗәләрен яхшыртуга ихтыяҗ формалаштыру;
*дәреслек геройларына, күршеңә ярдәм итүдә танып-белү инициативасын күрсәтү;
*үз мөмкинлекләреңне бәяләү, тормыш тәҗрибәсен куллану;
*дәрестә үзенең белем һәм күнекмәләрен куллану;
*үз фикереңне әйтә белү;
*иҗади эшчәнлеккә омтылыш булдыру;
*үз уңышларың-уңышсызлыкларың сәбәпләре турында фикер йөртү;
*кече яшьтәге мәктәп баласы үзе тел берәмлекләрен танып, таныш һәм таныш булмаганнарга бүлә белү;
*биремнәр системасында ориентлашырга өйрәнү.

Танып белу универсаль уку гамәлләре

- үзенә кирәкле информацияне таба белү; анализлый һәм информацияне бәяли белү;
- логик фикерләү чылбырын төзү;
- тәкъдим ителгән план ярдәмендә предмет, күренешләрне сурәтләү;
- мәгълүмат җиткерүче символларны уку;
- тормыш тәҗрибәсен кулланып, ситуациянең моделе буенча текст төзү;
- тәҗрибә куллану аша нәтиҗә чыгару;
- материаль объектлар (фишкалар) кулланып биремнәр үтәү;
- анализ, гомумиләштерү нигезендә нәтиҗә чыгару

Регулятив (көйләгеч) универсаль уку гамәлләре

- көч һәм энергия туплау, конфликтларны һәм каршылыкларны чишү максатында ихтыяр
- көчен үстерү;
- белгәнне һәм белмәгәнне аера белү;
- үз эшчәнлегеңне контрольгә алу, рәсемнәр ярдәмендә биремне үтәүнең дөреслеген
- тикшерү;
- эшләнәчәк эшкә мөстәкыйль максат куя белү;
- үз-үзеңне ихтыяр буенча көйләү;
- бәяләү нәтиҗәсен шартлы символик формада чагылдыру;
- дәрестә өйрәнелгән материалның фәнне өйрәнүдәге, тормыштагы әһәмиятен ачыклау;
- үтәлгән эшнең сыйфатын һәм дәрәҗәсен билгеләү, уңышлылыгына бәя бирү;
- укучылар тарафыннан белгән яки әлегәчә белмәгән күнекмәләрне үзара бәйләү.

<u>*Коммуникатив универсаль уку гамәлләре*</u>

- тыңлаучыларга аңлаешлы сөйләм төзү;
- күзаллау, фаразлау; логик фикер йөртү осталыгы; күршең белән хезмәттәшлек итү; фикерләү сәләтен үстерү, карарлар кабул итү һәм аны тормышка ашыру; үз фикереңне тулы, төгәл һәм ачык, аңлаешлы итеп әйтү, аны яклау;
- җитмәгән мәгълүматны башкалардан сорашып белү; иптәшеңнең үз-үзен тотышы белән идарә итү.

Программа 70 сәгатькә исәпләнгән.5 нче сыйныфта -35 сәг.,6 нчы сйныфта -35 сәг.

№	Тема	Эш төрләре	Сәг. Саны	Дәрес төре	Үткәрү вакыты План	факт
5 нче сыйныф						
1-3	Халкымның күңел җәүһәрләре . Фольклор жанрлары.	Татар халык авыз иҗатының килеп чыгышы.Аларның төрләре. Фольклор һәм халык иҗаты төшенчәләре.	3	Дәрес-презентация	4.09 9.09 16.09	
4-11	Татар халык әкиятләре. Әкиятләрнең төрләре. Әкият геройлары. Татар һәм рус халык әкиятләренең уртак яклаклары.	Әкиятләрнең тематикасы һәм поэтикасы. Әкиятләрнең әдәплелек сыйфатларын тәрбияләүдәге роле. Тылсымлы һәм гыйбрәтле дөнья тормыш дәреслеге.	8	Уен-дәрес Әкиятләрне сәхнәләштерү Проект	23.09 7.10 14.10 21.10 28.10 11.11 18.11 25.11	
12-17	Әкиятләрне сәхнәләштерү дәресе.	Укучылар үзләре сайлап алган әкиятне сәхнәләштерү,образлы сөйләм телләре булдыру, сәнгатьле чыгыш ясау.	6	Әкиятне сәхнәләштерү	2.12 9.12 16.12 23.12 13.01 20.01	
18-21	Проект “Мин әкият язам”	Әкияткә хас билгеләр, сүрәтләү чаралары.	4	Проект	27.01 3.02 10.02 17.02	
22-26	Татар халык мәкальләре.	Мәкальләргә хас сыйфат-билгеләр. Мәкальләрнең эчтәлеге буенча бүленеше.	5	Уен-дәрес	24.02 2.03 9.03 16.03 23.03	

27-30	Әйтемнәр.	Мәкаль һәм әйтемнәрнең уртак һәм охшаш яклары. Әйтемнәрнең эчтәлеге, төп билгеләре.	4	Уен-дәрес	6.04 13.04 20.04 27.04	
31-35	Табышмаклар.	Табышмаклар аша халык иҗатының киңлеге, төрләре турында мәгълүмат бирү. Тапкырлык сыйфаты турында төшенчә булдыру.	5	Уен-дәрес	4.05 8.05 11.05 18.05 25.05	
6 нчы сыйныф						
1-3	Әкият-табышмаклар	Әкият-табышмакларга хас билгеләр, Уйлау, фикерләү сәләтләрен күнектерү.	3	“Табышмак әйтәм-җавабын әйтәм”	4.09 11.09 18.09	
4-5	Шарадалар	Табышмакның бер төре буларак шарадалар. Шарадаларның төзелеш үзенчәлекләре.	2	Уен-дәрес	25.09 2.10	
6-7	Тизәйткечләр	Тизәйткечләрнең сөйләмдә кулланылыш үзенчәлекләре. Аларның сөйләмдәге әһәмияте.	2	Уен-дәрес	9.10 16.10	
8-12	Мәзәкләр дөньясында.	Мәзәкләрнең килеп чыгышы, көнкүреәтә кулланылышы.	5	Әңгәмә	23.10 13.11 20.11 27.11 4.12	
13-15	Проект. Әбиемнең күңел сандыгы.	Әбиләрдән сакланып калган халык иҗаты үрнәкләрен туплау, аларның сөйләмдә кулланылыш үзенчәлекләре.	3	Проект яклау	11.12 18.12 25.12	
16-23	Татар халык җырлары	Җырларның кеше яшәешендәге роле. Җырларның төрләре.	8	презентация	8.01 15.01 22.01 29.01 5.02 12.02	

					19.02 26.02	
24-28	Фольклор уеннары.	Балада эстетик ләззәтләнү,шатлык, канәгатьләнү хисләре тәрбияләү; җырлар. Җырлау,бармак уеннары, җырлы -биюле уеннар- "Чума үрдәк, чума каз". "Миңлебай","Кәрия-Зәкәрия" уеннары .	5	Җырлы-биюле уен-дәрес	4.03 11.03 18.03 25.03 1.04	
29-30	Халкыбызның рухи мирасы	Үзләре сайлаган авыз иҗаты буенча мәгълүмат туплау,	2	презентация	8.04 15.04	
31-33	Халык иҗаты-рухи мирасыбыз	Татар әдипләре әсәрләрендә халык авыз иҗаты элементлары кулланылышы, сүрәтләү чаралары буларак аларның кулланылышы.	3	Әңгәмә	22.04 29.04 6.05	
34-35.	"Ачык сандык" сәхифәсе	Телебездә еш кулланыла торган авыз иҗаты төрләре.	2	Әңгәмә	13.05 20.05	

Кулланылган әдәбият:

1. Р.Уразман " Татар халкының йолалары һәм бәйрәмнәре"
2. " Сөйли белгән морадына ирешкән". Г.С. Нуриев.,М.Ф.Кашапова.
3. Татар халык иҗаты. : 6 томда. – Казан, 1995
3. Балалар фольклоры. Н.Исәнбәт. – Казан, 1984
4. "Авыллар һәм калалар тарихыннан" Ф. Гарипова.
5.Бакиров М.Х. Татар фольклоры.- Казан: "Мәгариф" нәшрияты, 2008
6.Ярми Х.Х. Татар халкының поэтик иҗаты.-Казан: Татарстан китап нәшрияты, 1967.